

ВІДГУК

офіційного опонента,

доктора наук з соціальних комунікацій

Збанацької Оксани Миколаївни

на дисертацію **Мацюк Галини Ростиславівни**

«Тезаурус як інструмент інформаційного забезпечення

міждисциплінарних наукових досліджень», подану на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство (27 – соціальні комунікації)

Актуальність теми дослідження. Важливу роль в інформаційному забезпеченні міждисциплінарних наукових досліджень відіграють автоматизовані бібліотечні інформаційні системи з накопиченими в них електронними базами даних, що ґрунтуються на певному лінгвістичному забезпеченні. Лінгвістичне забезпечення сприяє створенню пошукових образів документів і допомагає у формулюванні пошукового образу запиту. Одним з пошукових елементів запиту є ключові слова, відсутність уніфікованості яких не дозволяє слугувати ефективним пошуковим засобом. Виникає потреба в розробці відповідного ресурсу, який містив би нормалізовану лексику. Функцію такого інструмента може виконувати інформаційно-пошуковий тезаурус, покликаний своєю побудовою, забезпечити однозначність термінів. На відміну від термінологічних словників, у яких подається багатозначність слів, терміни в тезаурусі розуміються тільки в одному значенні і представляються у вигляді дескрипторів. Надзвичайно важливим для наукових досліджень є забезпечення релевантною інформацією, саме тому виникає потреба розроблення тезаурусів для нових галузей. Такою новою галуззю зараз є предметна галузь «розумного міста». Для інформаційного забезпечення її дослідників виникає потреба формування єдиної відповідної спеціальної термінології, щоб створювати пошукові образи документів.

Для вирішення цієї проблеми дисертанткою чітко сформульовано *мету* дослідження, яка полягає в розробленні концептуальних засад формування двомовного інформаційно-пошукового тезауруса як формалізованого представлення знань предметної області «Розумне місто» та інструмента

ефективного пошуку релевантної інформації в автоматизованих бібліотечних інформаційних системах для інформаційного забезпечення наукових досліджень, що проводяться на міждисциплінарних засадах. Відповідно до поставленої мети логічно та послідовно сформульовано головні завдання дисертаційної роботи, що передбачають: аналіз джерельної бази дослідження щодо формування пошукових образів та запитів на документи, що містять результати міждисциплінарних досліджень; обґрунтування вибору моделі представлення знань предметної області «Розумне місто» з метою підвищення ефективності інформаційного пошуку в автоматизованих бібліотечних інформаційних системах для забезпечення наукових досліджень; розгляд історії розвитку технологій формування тезаурусів; визначення ролі тематичного інформаційно-пошукового тезауруса в процесі систематизації термінології певної галузі та можливості його застосування, як засобу підвищення ефективності пошуку в автоматизованих бібліотечних інформаційно-пошукових системах; удосконалення в сучасних бібліотеках технології побудови інформаційно-пошукового тезауруса; розроблення двомовного інформаційно-пошукового тезауруса «розумного міста» для формування уніфікованих пошукових образів документів та пошукових запитів користувачів з метою їхнього подальшого пошуку в автоматизованих бібліотечно-інформаційних системах.

Зв'язок роботи з науковими програмами та темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідних тем Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя: «Класи соціокомунікаційних технологій в проєктах «Розумне місто» (2017–2019 рр., державний реєстраційний №0117U002240), «Класи інформаційних технологій в проєктах «Розумне місто» (2017–2019 рр., державний реєстраційний №0117U002241)) та науково-дослідної теми Національного університету «Львівська політехніка» «Науково-освітнє соціокомунікаційне середовище великого міста: моделювання, прототипування, інформаційні технології» (2016-2019 рр., № 0116U006723).

Науковий рівень достовірності й обґрунтованості основних положень, висновків та результатів представленої дисертації досягається завдяки застосуванню комплексу наукових методів та підходів: загальнонаукові методи, методи інформатики, математичні, соціокомунікаційний та історично-хронологічний методи.

Структура дисертаційної роботи Г. Р. Мацюк підпорядкована логіці дослідження, його меті та основним завданням. Дисертаційна робота містить вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел (253 джерела), додатки (26 сторінок). Основний зміст викладено на 212 сторінках, загальний обсяг дисертації – 292 сторінки. Слід відмітити, що здобутки дослідження достатньо повно викладені у 23 наукових публікаціях, серед яких фахові вітчизняні та закордонні журнали, збірники наукових праць та тези доповідей на науково-практичних конференціях. Наукова вагомість вказаних публікацій підтверджується тим фактом, що п'ять із них опубліковано в журналах та збірниках, що індексуються в міжнародних наукометричних базах Scopus, Web of Science. У працях, які виконані в співавторстві, вказано особисті внески дисертантки.

Наукова новизна представленого дисертаційного дослідження Г. Р. Мацюк полягає в створенні формалізованого представлення знань інноваційної предметної області «Розумне місто» у формі двомовного інформаційно-пошукового тезауруса. Дисертанткою здійснено вибір способу представлення знань предметної області «Розумне місто» при формуванні інформаційних ресурсів бібліотек на основі методу аналізу ієрархій; консолідовано підходи до формування двомовного тезауруса; розроблено тезаурус «розумного міста»; удосконалено визначення поняття «інформаційно-пошуковий тезаурус предметної області» для використання в бібліотечних інформаційних системах; доповнено класифікацію типів семантичних відношень з урахуванням міждисциплінарних тенденцій сучасного наукового знання; набули подальшого розвитку технологія поповнення бібліотечними працівниками тезауруса «розумного міста» та методи розроблення електронної версії тезауруса «розумного міста».

Практичне значення представленої дисертації полягає в тому, що її результати можуть бути використані не тільки у бібліотечних установах, а й можуть слугувати науково-методологічним базисом для розширення та поглиблення навчальних курсів із інформаційного забезпечення наукових досліджень та інформаційного менеджменту.

У **вступі** дисертанткою обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; обрано теоретико-методологічні засади дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про особистий внесок здобувачки, апробацію результатів дослідження та публікації авторки.

У **першому розділі** дисертаційної роботи «Інформаційно-пошуковий тезаурус як об'єкт бібліотекознавчих досліджень», який складається з трьох підрозділів, авторка розглядає стан дослідження інформаційно-пошукових тезаурусів (п.п.1.1), теоретичні засади міждисциплінарності та інформаційного забезпечення наукових досліджень (п.п.1.2) та методологічні засади дослідження (п.п.1.3).

Досліджено основні види, змістовне наповнення та кількісні показники таких інформаційних ресурсів бібліотек як пошукові тезауруси. Серед цих ресурсів проаналізовано відомі WordNet та тезауруси даного типу побудовані іншими мовами, галузеві SNOMED CT, MeSH, EUROVOC, Web-IPBIS та інші. Не менш важливим є аналіз українських ресурсів, проведений дисертанткою, серед яких інформаційно-пошуковий тезаурус Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (с. 46) та інші.

Важливо зазначити, що дисертанткою детально охарактеризовано використані в дослідженні наукові методи та підходи. На кожному етапі дослідження було застосовано як методологічну основу специфічні методи та прийоми, вибір яких зумовлювався конкретним видом дослідницьких розвідок, проте більшість із застосованих методів характерні для бібліотекознавчих розвідок. Зважаючи на дотичність дослідження до інформаційних технологій, було також застосовано характерні для інформатики методи консолідації інформації, онтологічний та тезаурусний підходи. Широкий спектр

використаних в дисертаційному дослідженні методів, принципів та підходів забезпечив його об'єктивність, наукову обґрунтованість, системність, інноваційність та дозволив представити предметну область «Розумне місто» як соціальний інститут, а тезаурус «розумного міста» як комунікаційний канал (с. 71).

У другому розділі «Вибір моделі представлення знань предметної області «Розумне місто» для підвищення ефективності інформаційного пошуку в бібліотеках», який складається з трьох підрозділів, дисертантка аналізує існуючі моделі представлення знань (п.п. 2.1), обирає найкращий спосіб представлення знань предметної області «Розумне місто» (п.п. 2.2) та акцентує увагу на онтології як системі зберігання знань (п.п. 2.3). Проведений аналіз дозволив Галині Ростиславівні аргументовано визначити онтологічний підхід як найкращу модель для формування пошукових образів у інформаційних системах різної складності, у тому числі й бібліотечних, та подати його у формі тезауруса, як окремого випадку онтологічного подання знань (с. 94).

У третьому розділі «Тезаурус як засіб підвищення ефективності сучасних інформаційно-пошукових систем», який складається з семи підрозділів, дослідницею проведено понятійно-термінологічний аналіз тезауруса (п.п. 3.1); охарактеризовано стандарти, що регламентують формат його представлення (п.п. 3.2); представлено структуру тезауруса (п.п. 3.3); наведено практичні рекомендації стосовно визначення термінів тезауруса (п.п. 3.4); окреслено технологічні фази формування тезауруса (п.п. 3.5.) та отримання інформації для його побудови (п.п. 3.6); приділено увагу дослідженню тезауруса як засобу лінгвістичного забезпечення автоматизованих бібліотечних інформаційних систем (п.п. 3.7).

Акцентовано увагу на тому, що історія виникнення тезаурусів сягає коренями праць великих мислителів стародавніх часів. Цілком погоджуємося з тим, що поява перших тезаурусів була пов'язана з фундаментальними проблемами пізнання, відображенням картини світу та закономірностями сприйняття світу (с. 161), і тільки у ХХ столітті вони набули інформаційно-пошукового значення.

Досить детально простудійовано поняття «тезаурус», «інформаційно-пошуковий тезаурус» у різних дослідженнях та обґрунтовано трактування терміна «інформаційно-пошуковий тезаурус предметної області» як сукупність структурованих знань, поданих у вигляді набору дескрипторів та аскрипторів, які пов'язані між собою певними відношеннями, що відображають семантичні зв'язки між поняттями певної предметної області (с. 114).

На нашу думку, дисертантка пропонує не досить вдалу дефініцію «терміна» (с. 124), оскільки аббревіатуру важко уявити чітко окресленим поняттям. Терміни є матеріальною формою понять, які утворюються в результаті логічного осмислення уявлень про конкретний або абстрактний предмет. Проте, погоджуємося з тим, що термінологія «розумного міста» це сукупність термінів, що позначають поняття предметної області «Розумне місто», а «тезаурус можна розглядати як модель термінологічної системи, більш високого рівня організації термінів» (с. 125).

На основі аналізу поглядів різних науковців, авторка показує відмінність тезауруса від традиційного словника та надає практичні рекомендації стосовно визначення термінів тезауруса.

Заслужують уваги дослідження питання принципів роботи над створенням тезаурусів. Важливим результатом проведеного дослідження у цьому контексті, автором чітко окреслено алгоритм формування тезауруса предметної галузі «розумне місто». Ми погоджуємося з думкою дисертантки, що немає консолідованого підходу до загальних принципів роботи над створенням двомовних інформаційно-пошукових тезаурусів (с. 133).

У **четвертому розділі** «Двомовний тезаурус предметної області «розумне місто» як інструмент вирішення інформаційно-пошукових задач», який складається з п'яти підрозділів, містяться прикладні результати дослідження, що підкреслюють його новизну та практичне значення.

Дисертантка послідовно розкриває особливості побудови та функціонування двомовного інформаційно-пошукового тезауруса «розумного міста»: підготовку масиву термінів (п.п. 4.1), визначення відношення між ними

(п.п. 4.2), структуру (п.п. 4.3), функції (п.п. 4.4) та здійснення інформаційного пошуку за допомогою тезауруса (п.п. 4.5).

Важливим результатом проведеного дослідження є розроблений двомовний інформаційно-пошуковий тезаурус «розумного міста», який складається зі вступу, алфавітного лексико-семантичного покажчика термінів та пермутаційного покажчика.

Обґрунтовано, що інформаційно-пошуковий тезаурус «розумного міста» є інструментом інформаційного забезпечення міждисциплінарних наукових досліджень, оскільки забезпечує однакове семантичне навантаження певного терміна для різних галузей, сприяючи передусім однозначному розумінню його в колі науковців цих сфер науки. Одночасно тезаурусне представлення знань галузі «Розумне місто» дозволяє працівникам бібліотеки сформувати однозначне трактування певного терміна при створенні пошукового образу документа (с. 217).

Таким чином, структурні частини дисертаційної роботи Г. Р. Мацюк внутрішньо пов'язані між собою і становлять органічну єдність.

Висновки дисертаційного дослідження, зроблені авторкою в процесі роботи над дисертацією, відповідають меті й завданням дослідження, є аргументованими та виваженими, містять доказове та логічне узагальнення отриманих результатів. Отримано вагомі науково обґрунтовані результати розроблення концептуальних засад формування двомовних інформаційно-пошукових тезаурусів.

Автореферат повністю відображає зміст, структуру, основні результати та висновки дисертації. Основні положення дослідження свідчать: здобувач Г. Р. Мацюк достойно представила отримані результати, спрямовані на вирішення проблеми, визначеної у дисертаційному дослідженні. Зміст дисертаційної роботи відповідає паспорту спеціальності 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

Цілісному органічному сприйняттю тексту з усвідомленням цінності всіх проміжних результатів сприяє загальний стиль подання матеріалу. Він є доступним, легким для сприймання і засвоєння, що підвищує його практичну

прикладну цінність і можливість використання як у навчальному процесі, так і в комунікативній практиці.

Разом із цим, дисертаційне дослідження, містить певні дискусійні моменти, тому подаю деякі **зауваження** і пропозиції, врахування яких сприятиме повнішій та об'єктивнішій характеристиці отриманих результатів:

1. У третьому розділі на с.116 подано класифікацію тезаурусів за мовою розроблення та тематичною спрямованістю. Ми вважаємо, що для максимально повного відображення типів існуючих тезаурусів, слід було б розширити цю класифікацію. Також, класифікацію бажано згадати і в методах дослідження.

2. Потребують більш чіткого опису переваги індексування документів за допомогою дескрипторів ніж за ключовими словами, а також процес створення пошукових образів документів з метою їхнього подальшого пошуку в автоматизованих бібліотечних інформаційних системах.

3. В інформаційно-пошуковому тезаурусі «розумного міста» дисертантка зазначає три класи відношень: ієрархічні, відношення синонімії заголовного дескриптора з аскриптором та асоціативні (с.203–203). Проте тезаурус презентований як двомовний, і не уточнено, який тип відношень присутній між дескрипторами українською та англійською мовами.

Висловлені зауваження та пропозиції не змінюють позитивного враження від дисертаційного дослідження та не применшують наукової цінності його результатів.

Дисертаційне дослідження «Тезаурус як інструмент інформаційного забезпечення міждисциплінарних наукових досліджень» за актуальністю, глибиною опрацювання поставленої проблеми, обґрунтованістю головних положень і висновків, наявністю наукової та практичної цінності відповідає вимогам, що висуває Міністерство освіти і науки України до дисертаційних досліджень кандидатського рівня «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р. та

№ 607 від 15.07.2020 р.), а його авторка, Мацюк Галина Ростиславівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

Офіційний опонент:

доктор наук із соціальних комунікацій,
доцент, професор кафедри культурології
та інформаційних комунікацій
Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв

О. М. Збанацька

